

KRONIEK

Stedelijke criminaliteit en rechtshandhaving in het verleden

Een greep uit recent historisch onderzoek

Margo De Koster

De stedelijke ruimte is een omgeving die doorheen de geschiedenis en tot op heden onlosmakelijk verbonden is met criminaliteit, overlast, onveiligheid en allerhande andere sociale problemen. Inderdaad, grote steden hebben steeds sociale problemen gekend die een specifiek karakter vertonen en die overheden ertoe aanzetten bijzondere praktijken van regulering en ordehandhaving te ontwikkelen. Vooral in fasen van versnelde stedelijke groei staan autoriteiten voor de uitdaging om diverse veranderingsprocessen in goede, 'ordelijke' banen te leiden en hun als problematisch bestempelde consequenties, zoals onveiligheid, overlast en misdaad, aan te pakken (Dinges & Sack, 2000). Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat ook historici de stad ontdekten als een bijzondere plaats van criminaliteit en ordehandhaving en nieuwe onderwerpen gingen verkennen, zoals probleebuurtten, onveiligheid, jeugddelinquentie en politieoptredens in de stedelijke ruimte. Vooral de negentiende en vroegtwintigste eeuw verschijnen daarbij als een cruciale periode. Dit onderzoek werpt onder meer licht op de ontstaanscontext van het traditionele vertoog over de stad als broeihaard van criminaliteit, op de aard, de locaties en de plegers van stedelijke criminaliteit in het verleden, op praktijken van handhaving in de stad en hun beperkingen, en ten slotte ook op vormen van publieke overlast en criminaliteit die samenhangen met vermaak in de stad. Op zeldzame uitzonderingen, zoals de hiervoor vermelde verzamelbundel van Dinges en Sacks (2000) na, bestaan er echter nog geen historische werken die deze diverse aspecten van stedelijke criminaliteit en handhaving in het verleden samen behandelen; ze komen daarentegen verspreid aan bod in andere studies over criminaliteit, politie, de stedelijke arbeidersklasse, stadsbuurtten enz. Deze kroniek tracht, zonder uitputtend en volledig te willen zijn, enkele van de voornaamste inzichten uit recent Europees historisch-criminologisch onderzoek te bundelen.

Het vertoog over de stad als broeihaard van criminaliteit en nest van de criminele klassen

Vanaf het begin van de negentiende eeuw gingen definitives van het criminaliteitsprobleem zich specifiek op de stedelijke context toespitsen. Zo werden de eerste criminele statistieken van die periode vooral gebruikt om theorieën over het stedelijke leven te onderbouwen. Quetelet stelde bijvoorbeeld in zijn *Recherches sur le penchant au crime aux différents âges* uit 1830 dat criminele statistieken het voor-

naamste meetinstrument voor de stedelijke conditie waren. Deze statistieken schenen beter dan elke andere indicator de ongezonde, sociaal ontwrichte en demoraliserende toestand van de stedelijke omgeving in beeld te brengen. Ze veruiterlijkten, in de woorden van de middentwintigste-eeuwse historicus Louis Chevalier, het 'ziekelijke karakter van het leven in de stad' (Chevalier, 1958).

Grote steden waren uiteraard niet nieuw, evenmin als vrees voor het ongeregelde, mogelijk gewelddadige en criminele gedrag van bepaalde inwoners. Hoewel de overweldigende meerderheid van de Europese bevolking tot ver in de negentiende eeuw niet in grote steden leefde, gaven de toen snel groeiende en grimmige industriesteden een nieuwe dimensie en intensiteit aan de al eeuwenoude verontrusting over geproletariseerde bevolkingslagen. Lui en werkschuw zijn, zoals de afwijkende armeren traditioneel werden bestempeld, verscheen als een nog groter vergrijp in een economie en een samenleving die volgens burgerlijke elites steeds meer afhingen van het product van geregelde arbeid. Tegelijkertijd gingen stedelijke overheden en de burgerij streven naar een meer ordelijke, hygiënische en veilige stedelijke omgeving: naast verfraaiingswerken, zoals de aanleg van parken en pleinen, ging men daarbij ook nette buurten met respectabel vertier afbakenen en afscheiden van de dichtbevolkte arbeidersbuurten, die als broeihaarden van verderf werden aangeduid. Daarnaast gingen stedelijke middengroepen hun 'verfijnde' zeden, hun spaarzame en ordelijke leven en hun zelfdiscipline sterk afzetten tegen de in hun ogen onbeschaafde en 'verwilderde' gedragingen en levenswijze van de arbeidersklasse. De respectabele klassen maakten zo van geweld een sociaal probleem, waarbij met toenemende afkeer werd gekeken naar gemeenschappen die traditionele vormen van fysieke confrontatie als een legitiem middel van conflictoplossing en het verdedigen van de persoonlijke eer en reputatie bleven beschouwen (Wood, 2004).

Zo kwam de negentiende-eeuwse stedelijke burgerij in de grote West-Europese centra uit afkeer voor gettovorming en verkrotting, uit weerzin voor de fysieke degeneratie en de 'immoraliteit' van het proletariaat en uit vrees voor criminaliteit, bedelarij, epidemies en dergelijke tot een sterk antistedelijk gevoel. Het beeld van de stad als oord van problemen, ziekte en criminaliteit dat voortaan onveranderlijk op de voorgrond zou staan, stond in schril contrast met het burgerlijke vertoog over het platteland, dat onder impuls van de romantiek meer dan ooit in idyllische termen van zuiverheid, bescheidenheid, hardwerkendheid, gezondheid en stabiliteit werd beschreven. De realiteit op het platteland werd destijds echter vooral gekenmerkt door pure ellende en een belangrijke aanwezigheid van geweld en (georganiseerde) criminaliteit. Het proletariseringsproces waarbij steeds meer onteigende en ontwortelde plattelandsbewoners in armoede, op de wegen naar de grote steden en met momenten ook in de criminaliteit belandden, bereikte rond het midden van de negentiende eeuw een hoogtepunt. In sommige gevallen ging het om grote groepen landarbeiders die in de steden aalmoezen gingen vragen en ermee dreigden op collectief gewelddadig protest te zullen overschakelen indien men hun geen werk verschafte. Soms ging het ook over goed georganiseerde bendes die gewelddadige roofovervallen pleegden. Maar meestal ging het om families die have en goed waren kwijtgespeeld, tot rondzwerven waren genoodzaakt, hier en daar een tijdelijke baan konden versieren, maar die geregeld werkloos waren

Margo De Koster

en er niet langer in slaagden de eindjes aan elkaar te knopen, en zich dan met allerlei vormen van kruimeldiefstal inlieten. In de jaren 1840 verscheen er in the Brockhaus *Real-Enzyklopädie* een nieuw woord dat de toenmalige vrees voor de ‘ongeregelde’ levenswijze van het steeds verder aangroeiende leger van verarmde en ontwortelde bevolkingsgroepen tot uiting bracht: *Pauperismus* (Emsley, 2007). Toch ging men de ‘pauper’ vooral vereenzelvigen met die groepen die in de steden binnenstroonden en er de nieuwe industriële arbeidersklasse gingen uitmaken. Met het werk van de Parijse politieofficier Honoré Frégier, *Des classes dangereuses dans la population dans les grandes villes et des moyens de les rendre meilleures* uit 1840 raakte de term ‘gevaarlijke klassen’ in zwang en onlosmakelijk verbonden met de stedelijke context (Frégier, 1840). Deze onderste maatschappelijke laag van moreel verdorven, luie, werkschuwe, seksueel losbandige, gewelddadige en criminele landlopers en paupers maakte voortaan de kern uit van alle definities van sociale problemen in Europa, en de verontruste burgerij ging haar ook steeds meer in verband brengen met het gevaar van sociaal en politiek protest. Die vrees werd nog verder aangewakkerd door steeds talrijkere boerenopstanden, voedselrellen en massale betogingen van arbeiders en ook door de revoluties die Europa rond het midden van de eeuw teisterden (Philips, 2003; Becker, 2002).

Deze problematiserende perceptie van de stad en haar ‘gevaarlijke klassen’ is ook zichtbaar in het werk van negentiende-eeuwse criminologen, zowel bij voorlopers van de moderne criminologie als bij latere protagonisten van deze nieuwe discipline. De stedelijke conditie en de effecten van verstedelijking verschenen al gauw als belangrijke criminogene factoren in vroege studies naar de maatschappelijke oorzaken van het misdadadprobleem, waaruit zich in de laatste twee decennia van de negentiende eeuw een sociologische school ontwikkelde, mede onder invloed van Durkheim en Tarde. Sommigen trachtten de wederzijdse effecten tussen verstedelijking, sociale klasse en criminaliteit bloot te leggen via uitvoerige observatie en beschrijving van de stedelijke ‘onderklasse’, zoals de Britse journalist Henry Mayhew in 1862 deed voor de Londense ‘dangerous classes, the idle, the profligate, and the criminal’ (Mayhew & Binny, 1862, iii). Anderen verklaarden, meerdere decennia voordat dit op de voorgrond zou komen te staan in de stadssociologische studies van de Chicago School, concentraties en toenames van misdadad en criminelen in de stad vanuit de grote omvang en dichtheid van haar bewoners en haar hoge frequentie van sociale interacties. Die leidden volgens Ferri (1884, 73) tot een vermenigvuldiging van ‘their material and legal relations [of the inhabitants] to one another, and, consequently, [of] the objective and subjective constituents of crime’. Ook Tarde (1890) meende dat precies die specifieke dynamiek van het sociale leven ‘in the great tumultuous assemblages of our cities’ maakte dat criminaliteit als fenomeen van ‘imiterende verspreiding’ er vaker voorkwam, en zich vervolgens naar omliggende landelijke gebieden verspreidde:

‘[T]he attraction of the great cities for criminals is closely connected with the influence exercised by them over the remainder of the nation, with the fascinating power their example has in all matters (...) Each variety of murder or theft invented by evil genius is born or takes root in Paris, Marseilles, Lyon,

etc., before becoming widespread throughout France.' (Rafter, 2009, 318-319)

De aanhangers van de degeneratietheorie beschreven de stad dan weer vooral als een oord van ziekte, microben, besmetting en vervuiling; zowel Morel (1857) als Lacassagne (1882), maar ook de Brit J. Bruce Thomson (1870), die criminelen als 'moreel krankzinnig' bestempelde, wees op de 'demoraliserende' en criminogene gevolgen van het fysieke en intellectuele 'verval' van het arbeidersproletariaat dat voortvloeide uit zijn armoedige bestaan in de 'giftige' lucht van overbevolkte stadsbuurten. Ten slotte was het criminogene karakter van de stad evenmin afwezig in bioantropologische verklaringen van misdaad, ook al trad het daar niet expliciet op de voorgrond. Zo rekende Lombroso, al vanaf de eerste uitgave van *L'uomo delinquente* (1876), het 'leven in een stedelijke omgeving' tot de voornaamste factoren die een predispositie tot criminaliteit of krankzinnigheid veroorzaakten (Rafter, 2009, 75).

Naast het wetenschappelijke discours van (proto)criminologen beïnvloedde ook een andere, parallelle ontwikkeling het maatschappelijke denken over criminaliteit en criminelen in de stad, namelijk de snelle groei en verspreiding van populaire media en literatuur in de steden. Kranten en dagbladen gingen steeds vaker op sensationele wijze over misdaad en gewelddadige incidenten berichten. Daarnaast kende ook de literatuur over criminaliteit een sterke uitbreiding, met in de eerste plaats memoires van echte of zelfverklearde ex-criminelen die uitvoerig de criminele onderwereld, haar gedragscodes en haar crimineel jargon en dialect beschreven. Eugène-François Vidocq, die in 1828 het Franse lezerspubliek deed huiveren en in vervoering bracht met zijn memoires, trad bijvoorbeeld op als adviseur voor bekende romanschrijvers zoals Honoré de Balzac en Victor Hugo, die hij van karakters en verhaallijnen voorzag. De grote fascinatie voor de criminele onderwereld en levenswijze bij zowel elites als het bredere publiek was niet nieuw in de negentiende eeuw, want die bestond al veel eerder, maar de toeneemende aandacht ervoor sloot wel aan bij de tendens om de 'criminele klassen' steeds meer van de gewone samenleving te gaan onderscheiden (Becker, 2006). Al de literatuur die destijds over het stedelijke boevendom werd gepubliceerd, gaf vorm aan het beeld van een criminele samenleving als een soort van tegensamenleving, die op voet van oorlog leefde met alles wat de respectabele burger dierbaar was: persoonlijke veiligheid, bezit en het gezin.

Ook kinderen en jongeren uit de lagere klassen die aan de slag gingen in werkplaatsen en fabrieken in en rondom de steden en er de ellendige levensomstandigheden van hun ouders deelden, werden het onderwerp van morele paniek. Straatkinderen verschenen, alleen al door hun bestaan zelf, als de ultieme tegenstelling van een burgerlijk kindbeeld dat zich in het verlengde van de romantiek had ontwikkeld en dat de zuiverheid en onschuld van kinderen centraal plaatste. Ze waren volgens verontruste burgers verdacht bijdehand en vertoonden een vroegtijdige verdorvenheid. Hun aanwezigheid in de straten werd slechts op twee manieren verklaard: ofwel waren ze net als *Oliver Twist* van Dickens door hun ouders verlaten of verwaarloosd, ofwel waren ze al te volwassen en potentieel gevaarlijke boefjes. Naarmate ze ouder werden, zou hun gedrag geleidelijk aan

Margo De Koster

verergeren: het zou beginnen bij zakkenrollen of landloperij en onvermijdelijk uitmonden in ernstige misdaden, zoals bendevoering en moord, met daartussenin verscheidene haltes in de gevangenis (Nilan, 1997; Deneckere, 2001).

De prostituee, ten slotte, verscheen als het enige vrouwelijke lid van de criminele klassen: zij werd het toonbeeld van de 'immorele', gevaarlijke vrouwelijke crimineel. In tegenstelling tot andere zeldzame misdaden van vrouwen die men toeschreef aan krankzinnigheid, gebruikte deze vrouw precies haar vrouw-zijn en haar vermogen om te verleiden om zich aan eerzame arbeid en een geregeld gezinsleven te onttrekken. Hoewel tijdgenoten soms wel een tragisch beeld ophingen van de 'gevallen vrouw' die tippelde om te kunnen overleven, schilderden de meesten prostituees af als gemakzuchtige, verdorven en op luxe beluste vrouwen. En naarmate men zich in de context van nieuwe Europese oorlogen vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw grote zorgen ging maken over de verspreiding van geslachtsziekten onder soldaten, wat de militaire slagkracht van het land in gevaar bracht, verschenen de prostituee en seksueel losbandige vrouw meer dan ooit als een maatschappelijk gevaar. Het was de prostituee die haar lichaam verkocht, die met de vinger werd gewezen, niet de soldaat of de burger die bereid was daarvoor te betalen (Walkowitz, 1992; Evans, 1998).

Het werkelijke gezicht van de stedelijke criminaliteit

De beeldvorming over de criminele klassen en misdaad in de stad die vorm kreeg in de pers, romans en geschriften van morele hervormers en vroege criminologen had een belangrijke culturele impact, maar stond doorgaans ver af van de eigenlijke aard van de gepleegde criminaliteit en van de persoonlijke ervaringen van stadsbewoners als daders en slachtoffers. Zo bleef het dominante vertoog grotendeels blind voor de precare economische positie van dagarbeiders in de steden en hun problemen van ondertewerkstelling en periodieke werkloosheid, voor de sleutelrol van het straatleven en cafébezoek in het sociale leven van de arbeidersklasse of voor het gegeven dat consumptie van alcohol vaak als vervanging voor voedsel fungeerde (Roberts, 1984). Deze realiteit was simpelweg onbekend voor de goeude klassen; zij zagen enkel gevaarlijke samenscholingen van moreel vervallen, werkschuwe en dronken mannen in de publieke ruimte. Hoewel literaire en deskundige geschriften werden beheerst door het beeld van de gewelddadige overvaller die er niet voor terugdeinsde te moorden (gekoppeld aan de veronderstelling dat kleine vergrijpen onvermijdelijk uitgroeiden tot brutaal geweld naarmate daders steeds dieper in de illegaliteit belandden), werd de overweldigende meerderheid van de stedelingen die in de negentiende eeuw voor Europese strafrechtbanken verschenen, beticht van weinig ernstige misdrijven. In de meeste gevallen ging het om een vorm van kruimeldiefstal (Emsley, 2007). Het beeld van het gevaarlijke stadsboefje was eveneens overtrokken: ook kinderen en jongeren maakten zich vooral schuldig aan kleine vormen van diefstal, en daar droegen zowel armoede als familiale ontwrichting, het straatleven met zijn talrijke winkels en eetstalletjes en groepsdruk toe bij (Christiaens, 1999).

Historici zijn recentelijk steeds vaker beroep gaan doen op politiearchieven om een beter zicht te krijgen op de dagelijkse realiteit van misdaad en deviant gedrag in de stad. Zij toonden aan dat in de Europese grootsteden het gros van de geregistreerde vergrijpen naast kleine vermogensdelicten vooral fysieke (slagen en verwondingen) en verbale agressie (beledigingen en bedreigingen) betrof, die voortvloeide uit ruzies tussen burens en buurtbewoners. De lagere sociale klassen verschenen daarbij even vaak als slachtoffer dan als dader van zulke feiten. Daarnaast kregen stedelijke politiediensten hoofdzakelijk te maken met verstoringen van de openbare orde en rust, zoals illegale prostitutie, bedelarij, openbare dronkenschap en nachtlawaai, en met overtredingen van stedelijke regelgeving in verband met het sluitingsuur van cafés en dansgelegenheden, kansspelen en de reinheid van straten en stoepen. Rond de overgang naar de twintigste eeuw leidde de enorme groei van het gemotoriseerd verkeer er dan weer toe dat toezicht en reglementering van het verkeer steeds meer politieaandacht gingen opeisen. Ten slotte wijzen de beschikbare bronnen uit dat de politie dikwijls informeel tussenbeide kwam als bemiddelaar in kleine interpersoonlijke conflicten en hulp en bijstand verleende bij de gebruikelijke ongelukken van het stedelijke leven: ziekte, zelfmoord, weggelopen kinderen enzovoort. Dit alles levert uiteindelijk een beeld op van stedelijke criminaliteit dat weinig tot geen uitstaans had met zware misdaad, laat staan met de criminele onderwereld (De Koster, 2011; Emsley, 2000; Weinberger & Reinke, 1991).

Handhaving in de stad: *usual suspects*, *hot spots* en *no-go zones*

Historici verrichten al behoorlijk veel onderzoek naar de negentiende-eeuwse totstandkoming van een uitgebreid publiek politieapparaat dat belast werd met de regulering van en toezicht over de leefwereld van de criminele klassen en het handhaven van de orde in de stad. Tegen het einde van de eeuw hadden alle Europese grootsteden het aantal politiemansschappen aanzienlijk uitgebreid, geïnvesteerd in uitrusting (uniformen, wapenstokken enz.), initiatieven genomen om de rekrutering van nieuwe agenten en hun opleiding te verbeteren en gespecialiseerde diensten tot stand gebracht (hondenbrigades, zedendiensten, recherche enz.) (Fijnaut, 2007; De Koster, 2011; Emsley, 2000). Samen met een sterke uitbreiding van de stedelijke regelgeving door overheden leidde dat tot een intensivering van de formele sociale controle en handhaving, die steeds verder uitdijde en dieper doordrong in het dagelijkse leven van stadsbewoners. Het eerste onderzoek naar deze ontwikkelingen riep aanvankelijk een beeld op van een stedelijke ruimte die in haar geheel aan een niets ontziende en effectieve regulering en politiecontrole werd onderworpen, maar inmiddels nuanceerden historici dat verhaal aanzienlijk door het eigenlijke dagelijkse politietoedren onder de loep te nemen, de specifieke doelgroepen, gedragingen en stedelijke locaties die daar het onderwerp van waren te identificeren en te wijzen op de beperkingen en de perverse of contradictorische effecten van politionele controlestrategieën.

Hoewel stedelijke politiediensten er samen met hun overheden en de burgerij wel naar streefden misdaad en de criminele klassen volledig uit te roeien, worstelden

zij dagelijks met de moeilijke vraag hoe dat doel precies bereikt moest worden. De politie was immers geen voorstander van grootschalige repressie, aangezien de medewerking van burgers te belangrijk was voor haar om de bevolking massaal tegen zich in het harnas te jagen. In haar dagelijkse omgang met kleine ordeverstoringen en ongemakken verkoos ze dan ook toezicht en ontrading boven interventie en maakte ze gebruik van haar discretionaire beslissingsmacht om de wet en de openbare orde op een selectieve manier te handhaven. Zo schreven stedelijke politiediensten bijvoorbeeld een recordaantal processen-verbaal uit voor prostitutie en openbare dronkenschap aan het einde van de negentiende eeuw en vlak voor de Eerste Wereldoorlog, toen ze overal in Europa onder intense publieke druk stonden om aan de maatschappelijke vraag naar handhaving te beantwoorden. Daarnaast concentreerde de politie haar aandacht en interventies op de zogenoemde *usual suspects*, 'verdachte personen' en bekende daders. Meestal waren dat net die bevolkingsgroepen waarvan het profiel overeenstemde met de gangbare stereotypen in verband met de (potentiële) crimineel en de oorzaken van crimineel gedrag: daklozen, bedelaars, arme immigranten en leden van de 'urban casual poor' – laaggeschoolde en periodiek werkloze dagarbeiders (Davis, 1991; De Koster, 2011).

Kordaat komaf maken met de onderkomens van de criminele onderwereld, zoals de stedelijke arbeidersgetto's en de bordelen, leek de meest voor de hand liggende strategie om misdaad uit te roeien, maar er bestond vrees dat de criminaliteit zich dan in de rest van de stedelijke samenleving zou gaan verspreiden. Politiechefs beschouwden het isoleren en surveilleren van de criminele klassen en het concentreren van ordeverstoringen en criminaliteit binnen bepaalde, goed gecontroleerde stadsdelen als een beter alternatief. Zo schreef een officier van de London Metropolitan Police aan het einde van de negentiende eeuw: 'We look upon it that we are watching St James and other places while we are watching St Giles and bad places in general' (Emsley, 2007, 164). Ook de meeste andere Europese stedelijke politiediensten gaven de voorkeur aan *containment* in hun aanpak van ordeverstoringen en criminaliteit, en dat minstens tot in de helft van de twintigste eeuw. Dat maakte dat politie-interventies doorgaans slechts een beperkt deel van het volledige grondgebied van de stad bestreken. In 'nette' straten was er een minimaal politietoezicht, 'probleembuurtten' (of *hot spots*) waren dan weer onderworpen aan een permanente surveillance en repressieve handhaving, en de armste en verloederde krottenwijken golden als *no-go zones*, waarin de verantwoordelijkheid voor handhaving en toezicht grotendeels aan de bewoners zelf werd overgelaten. De politie trad in dat laatste geval enkel op wanneer het storende, lawaaierige of gewelddadige gedrag van de gettobewoners of prostituees zich buiten de grenzen van hun territorium, in de betere straten, manifesteerde (Slater, 2010; De Koster, 2011).

Deze diverse selectieve strategieën van handhaving in de stad hadden in het algemeen tot gevolg dat de politie in haar dagelijkse praktijk mee bijdroeg tot het reproduceren van gangbare stereotypen in verband met de (potentiële) misdadiger en onruststoker enerzijds, en van de geografische grenzen van 'probleembuurtten' anderzijds (Davis, 1991). Daar staat echter tegenover dat deze politiepraktijk constant werd uitgedaagd door een snel veranderende stedelijke ruimte en bevol-

king en verschuivende locaties van illegale en ordeverstoringende activiteiten, wat maakte dat de politie zich continu diende aan te passen aan het terrein en er onmogelijk in kon slagen de stedelijke criminaliteit (volledig) onder haar controle te krijgen (De Koster, 2011). Dat brengt me bij een nieuw aandachtsveld in het historisch-criminologische onderzoek over de stad, waar deze kroniek nog kort over wil berichten.

Van problemen en controle naar eigenzinnig gebruik van de stad en vermaak

Enkele historici verschoven recent hun blik van de stad als oord van criminaliteit, problemen en controle naar de stedelijke ruimte als een beleefd en geleefd domein, een ruimte 'in gebruik' (Thrift, 2000, 234), die precies daardoor nooit helemaal gevat kan worden door pogingen om haar te ordenen en controleren. Ze zijn bovenal geïnteresseerd in gedragingen en ervaringen van stedelingen zelf, die de stad op hun eigen manier gebruikten en daarbij – vaak onbedoeld of onopzettelijk – soms ingingen tegen de heersende normen, regels en controle. Dit onderzoek richt zich hoofdzakelijk op overtredingen en allerlei vormen van publieke overlast die voortvloeiden uit het gebruik van de publieke ruimte als oord van vermaak, spel, feest en zelfexpressie. Hoewel dergelijke praktijken als afwijkend en soms illegaal verschenen doordat ze gepaard gingen met nachtlawaai, dronkenschap, vechtpartijen, vandalisme, gokken, prostitutie of druggebruik bijvoorbeeld, is dat hier niet het centrale punt. Er wordt daarentegen op zoek gegaan naar waar het bij deze praktijken om draaide voor de betrokken stadsbewoners en onderzocht hoe conflict en onderhandeling ontstonden met regulerende instanties over wat wel en niet mag gebeuren op bepaalde plaatsen en op bepaalde tijdstippen in de stad. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar het nachtleven in de stad (Schlör, 1991; Delattre, 2000). Historici ontdekten concreet het bijzondere potentieel van de nacht voor 'andere', soms illegale gedragingen die dankzij de duisternis verborgen blijven, kunnen plaatsvinden onder een sluier van anonimiteit en daardoor kunnen ontsnappen aan de heersende regels in verband met het gebruik van de stedelijke ruimte en conventionele sociale gedragscodes (Palmer, 2000). Hun onderzoek wijst uit dat spanningen met autoriteiten en ordediensten over het (on)eigenlijk gebruik van de stedelijke ruimte evengoed een vast onderdeel uitmaakten van het nachtleven van het zestiende-eeuwse Zürich (Casanova, 2007) en van het vroegtwintigste-eeuwse Antwerpen (De Koster & Reinke, 2012), bijvoorbeeld, als dat vandaag het geval is bij de Spaanse *botellòn*, waarbij duizenden jongeren 's avonds samenkomen in openbare parken of op pleinen om er te drinken. Daarbij trokken en trekken de autoriteiten wel vaker aan het kortste eind.

Vanuit deze benadering kwamen onder meer historische studies tot stand over het (nachtelijke) uitgaansleven in stadsstraten, parken, cafés, theaters, bioscopen, over kermissen en feesten en carnaval in de stad, en de conflicten met de ordediensten en respectabele burgers die daarbij ontstonden. Deze studies werpen nieuw licht op de betekenissen die dergelijk vermaak in de stad kon hebben voor de betrokkenen: overtredingen en overlast die ermee gepaard gingen, waren vaak

Margo De Koster

hooguit 'ongehoorzaam' (bedoeld), want voor hen ging het bovenal om het zich (her)toe-eigenen van de publieke ruimte, het uitdrukken van andere opvattingen over normaliteit en conventioneel gedrag, het ontvluchten van de dagelijkse routine en het beleven van samenhangigheid en groepsgevoel (Reid, 2000; Palmer, 2000; Gonçalves, 2010; De Koster & Reinke, 2012). Ook uit historisch onderzoek naar naoorlogse jeugdsubculturen en recreatief druggebruik in de steden bijvoorbeeld komen vooral zelfexpressie, het beleven van een alternatieve levensstijl en het opbouwen van een groepsidentiteit naar voren als achtergronden van het deviant gedrag (Weinhauer, 2010). In al deze studies verschijnen achter het masker van criminaliteit en ordeverstoringen praktijken die in tegenstelling tot het dominante vertoog over het anonieme, kille en onpersoonlijke stadsleven net wijzen op het bestaan van een intens sociaal leven, hechte sociale relaties en gevoelens van toebehoren tot de stad.

Literatuur

- Becker, P. (2002). *Verderbnis und Entartung: eine Geschichte der Kriminologie des 19. Jahrhunderts als Diskurs und Praxis*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Becker, P. (2006). The criminologists' gaze at the underworld: toward an anthology of criminological writing. In: P. Becker & R. Wetzell (eds.). *Criminals and their scientists: the history of criminology in international perspective*. New York: Cambridge University Press, 105-135.
- Casanova, C. (2007). *Nacht-leben. Orte, Akteure und obrigkeitliche Disziplinierung in Zürich, 1523-1833*. Zürich: Chronos.
- Chevalier, L. (1958). *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris pendant la première moitié du XIXe siècle*. Paris: Plon.
- Christiaens, J. (1999). *De geboorte van de jeugddelinquent. België, 1830-1930*. Brussel: VUBpress.
- Davis, J. (1991). Urban policing and its objects: comparative themes in England and France in the second half of the nineteenth century. In: C. Emsley & B. Weinberger (eds.). *Policing Western Europe: politics, professionalism, and public order, 1850-1940*. Westport, CT: Greenwood Press, 1-17.
- De Koster, M. (2011). Politieoptredens en het dagelijks ordenen van de stad. Antwerpen, eind 19de-begin 20ste eeuw. In: M. De Koster, B. De Munck, H. Greefs, B. Willems & A. Winter (red.). *Werken aan de stad. Stedelijke actoren en structuren in de Zuidelijke Nederlanden, 1500-1900*. Brussel: VUBpress, 236-253.
- De Koster, M. & Reinke, H. (2012). Geheimen van jongeren. De Antwerpse jeugd en haar nachtleven in de vroege twintigste eeuw. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 2(2), 32-46.
- Delattre, S. (2000). *Les douze heures noires. La nuit à Paris au XIXe siècle*. Paris: Albin Michel.
- Deneckere, G. (2001). Kinderen van de straat. Het 'bandeloze' kind als abnormaliteit in het negentiende-eeuwse Gent. In: C. Lis & H. Soly (red.). *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*. Brussel: VUBpress, 299-335.
- Dinges, M. & Sack, F. (eds.) (2000). *Unsichere Grosstädte? Vom Mittelalter bis zur Postmoderne*. Konstanz: Konstanz UVK Universitätsverlag.
- Emsley, C. (2000). The Policeman as worker: a comparative survey c. 1800-1940. *International Review of Social History*, 45(1), 89-110.

- Emsley, C. (2007). *Crime, police, and penal policy: European experiences 1750-1940*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, R.J. (1998). *Tales from the German underworld: crime and punishment in the nineteenth century*. London: Yale University Press.
- Ferri, E. (1898). *Criminal sociology* (orig. 1884). New York: D. Appleton and Company.
- Fijnaut, C. (2007). *De Nederlandse politie; een staatsinstelling in de maalstroom van de geschiedenis*. Amsterdam: Boom.
- Frégier, H. (1840). *Des classes dangereuses de la population dans les grandes villes et des moyens de les rendre meilleurs* (2 vol.). Paris: Paul Renouard.
- Gonçalves, G.R. (2010). *Policing street carnival in Lisbon 1890-1930* (ongepubliceerde paper gepresenteerd op 10th International Conference on Urban History). Gent.
- Lacassagne, A. (1882). L'homme criminel comparé à l'homme primitif. *Bulletin du Lyon médical*, 210-217, 244-255.
- Mayhew, H. & Binny, J. (1862). *The criminal prisons of London*. London: Griffin, Bohn, and Company.
- Morel, B.-A. (1857). *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine*. Paris: J.B. Baillière.
- Nilan, C. (1997). Hapless innocence and precocious perversity: constructions of the child criminal in late eighteenth- and early nineteenth-century France. *Proceedings of the Annual Meeting of the Western Society for French History*, 24, 81-91.
- Palmer, B.D. (2000). *Cultures of darkness: night travels in the histories of transgression*. New York: Monthly Review Press.
- Philips, D. (2003). Three 'moral entrepreneurs' and the creation of a 'criminal class' in England, c. 1790-1840. *Crime, History & Societies*, 7(1), 79-107.
- Rafter, N. (ed.) (2009). *The origins of criminology: a reader*. New York: Routledge.
- Reid, D.A. (2000). Playing and praying. In: M. Daunton (ed.). *The Cambridge urban history of Britain. Volume III, 1840-1950*. Cambridge: Cambridge University Press, 745-807.
- Roberts, J.S. (1984). *Drink, temperance and the working class in nineteenth-century Germany*. Boston: Allen and Unwin.
- Schlör, J. (1991). *Nachts in der großen Stadt. Paris, Berlin, London 1840-1930*. München: Artemis & Winkler Verlag.
- Slater, S.A. (2010). Containment: managing street prostitution in London, 1918-1959. *Journal of British Studies*, 49(2), 332-357.
- Tarde, G. (1912). *Penal philosophy* (orig. 1890). Boston: Little, Brown, and Company.
- Thomson, J.B. (1870). Psychology of criminals. *Journal of Mental Science*, 16, 321-350.
- Thrift, N. (2000). Not a straight line but a curve, or, cities are not mirrors of modernity. In: D. Bell & A. Haddour (eds.). *City Visions*. London: Longman, 233-263.
- Walkowitz, J.R. (1992). *City of dreadful delight: narratives of sexual danger in late-Victorian London*. Chicago: University of Chicago Press.
- Weinberger, B. & Reinke, H. (1991). A diminishing function? A comparative historical account of policing in the city. *Policing & Society*, 1(3), 213-223.
- Weinhauer, K. (2010). Youth crime, urban spaces, and security in Germany since the 19th century. *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 35(4), 86-101.
- Wood, J.C. (2004). *Violence and crime in nineteenth-century England: the shadow of our refinement*. London: Routledge.